

Bulletin

parken Sonsbeek – Zypendaal – Gulden Bodem

Nog geen
parkvriend?
Word lid!

Vrienden
van
Sonsbeek

Z O M E R 2 0 2 4 - J A A R G A N G 3 6 - N U M M E R 2

De Vereniging van Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem.

De contributie bedraagt per jaar voor particulieren €15 (per 2025 €17,50) voor verenigingen €35 en voor bedrijven €50.

Bankrekeningnummer: NL30 ABNA 0406 333 505 t.n.v. Vrienden van Sonsbeek.

CANBI: de Vereniging is door de fiscus erkend als Culturele Algemeen Nut Beogende Instelling, waardoor giften die volgens de regels van de Belastingdienst worden gedaan voor fiscale aftrek met de factor 1,25 mogen worden vermenigvuldigd.

Dagelijks bestuur

Voorzitter: Margreet van Gastel

(voorzitter@vriendenvansonsbeek.nl)

Secretaris: Frank van den Elshout

(secretaris@vriendenvansonsbeek.nl)

Penningmeester/ledenadministratie: Peter van der Linde

(penningmeester@vriendenvansonsbeek.nl)

Leden: Sanne Blok, Niels van der Graaff, Lonneke Kranendonk, Christine Paris

Adviseurs: Jan Floor (beheerder parken gemeente), Pim van Oers (jongeren)

Aanmelding nieuwe leden

Scan de QR-code en vul het formulier in op: vriendenvansonsbeek.nl/lid-woorden of mail naar: info@vriendenvansonsbeek.nl

Postadres: Molenplaats Sonsbeek
Zijpendaalseweg 24a
6814 CL Arnhem

Website

vriendenvansonsbeek.nl

Molenplaats

Bij het bezoekerscentrum Molenplaats Sonsbeek valt van alles te leren en ontdekken over het groen in de stad en het belang ervan. Het is een ideaal beginpunt voor een kennismaking met de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Er is informatie te vinden in de vorm van boekjes, plattegronden en kaarten over de natuur in en om de stad. Vanaf deze locatie worden activiteiten georganiseerd met betrekking tot het landschap en de cultuurhistorie. Ook is er informatie over gezondheid en klimaatbestendigheid.

Zie: natuurcentrumarnhem.nl/locaties/molenplaats-sonsbeek

In dit nummer

Voorpagina: Op veel plekken in het park is water in beweging, maar nergens danst het zo vrolijk als bij de 'flowforms' vlakbij de hangbrug. Het water dat hier langs de 'achtjes' naar beneden kronkelt, komt ondergronds uit de beek.

3 Van de bestuurstafel: Margreet van Gastel over de positieve energie die de parken teweegbrengen.

3 Wie ontmoet Sonsbeek: Fotograaf Rinus Baak treft een enthousiast bruidspaar bij de Grote Waterval in Sonsbeek.

4 en 5 Parkentoeekomst: Wat zijn de uitgangspunten en de belangrijkste voorstellen uit het nieuwe visie en ontwikkelingsplan voor onze parken? Een samenvatting.

6 en 7 Nieuwe start Molenplaats Sonsbeek: Na een periode van heroriëntatie kijkt Molenplaats Sonsbeek vol optimisme naar de toekomst.

8 en 9 Zaaïen voor meer biodiversiteit: In april was er een geslaagde zaaïactie in Park Zypendaal, op het grote veld achter Casa Bianca: 200 basisschoolleerlingen zaaïden de randen van het veld in met wilde bloemen en granen. Deze jubileumactie van de Vrienden werd mede mogelijk gemaakt door Gemeente Arnhem. Fotograaf Rinus Baak trof enthousiaste kinderen die zich niet lieten afschrikken door het onstuimige lenteweêr. Ga kijken als het deze zomer in bloei staat! De lay-out is van Rosa Poelmans.

10 en 11 GraanGeluk in de Witte Watermolen: Een natuurinclusieve voedselketen die zich volledig binnen onze regio voltrekt. GraanGeluk maakt de cirkel rond in korenstad Arnhem.

11 Sonsbeek Parkcast: Deze podcastserie neemt de luisteraar in zeven afleveringen mee door verleden, heden en toekomst van Sonsbeek.

12 en 13 Aanpak entrees: Redacteur Paul Poelmans vraagt bestuursadviseur Robin Driessen naar de ambitieuze plannen voor de omgeving van Molenplaats en Watermuseum.

14 Arnhemse Bomen Vertellen: Kunstproject dat bezoekers meeneemt in het perspectief van bijzondere bomen in onze parken.

15 Zoekplaatje: Ad Habets stuurde de redactie een sfeervolle foto van de 'achterkant' van Sonsbeek uit 1908 en vertelt over de plek toen én nu.

Achterpagina: Vogelkenner en natuurfotograaf Koos Dansen breekt deze keer een lans voor de dagvlinders in onze parken.

Aan dit nummer werkten mee: Sanne Blok, Koos Dansen, Robin Driessen, Margreet van Gastel, Ad Habets, Rosa Poelmans, Monique Verstraten.

Van de bestuurstafel

Terwijl het steeds langer licht blijft en de vogels vrolijk kwetteren, is ook Sonsbeek dit voorjaar weer prachtig ontloken. Fris groen in allerlei gradaties. De Parken-

toekomst, een lijvige visie vindbaar op onze site vriendenvansonsbeek.nl, besteedt ook ruim aandacht aan biodiversiteit. Samen met de gemeente hebben we afgelopen april de daad bij het woord gevoegd. Met ruim 200 schoolkinderen zijn er wilde bloemen, granen en grassen gezaaid. Weliswaar in de stromende regen,

maar het was wel goed groeieer! Foto's van deze energieke zaaiochtend vindt u op de middenpagina van dit Bulletin.

De Vrienden vinden dit ook een mooie verbinding met het 125-jarig bestaan. Wij richten ons er immers op om de parken in goede staat door te geven aan volgende generaties. De kinderen van nu zijn de beheerders van de toekomst. Hoewel de parken een evenement op zich zijn, hebben we als Vrienden verschillende activiteiten georganiseerd om het jubileum kracht bij te zetten. U kunt ze vinden op onze site.

In dit Bulletin leest u onder meer over visie en ontwikkelingsplan Parken-toekomst en allerlei andere mooie initiatieven in onze parken. Die 'positieve energie' is de rode draad in deze uitgave. Het is ook één van de dragers van onze missie: erfgoed, energie, ecologie en (kleinschalige) economie. Wij wensen u een mooie zomer met veel positieve energie!

*Namens het bestuur,
Margreet van Gastel, voorzitter*

Wie ontmoet Sonsbeek

Op één van mijn wandelingen kom ik deze twee mensen tegen op een belangrijke dag in hun leven. Ze poseren bij de Grote Waterval in Sonsbeek. Een plek waar al duizenden foto's gemaakt zijn, maar niet iedere keer voor een bruiloft. De binding met het park wordt duidelijk als ze vertellen dat het bruiloftsfeest in Brasserie De Boerderij plaatsvindt. Kortom: Sonsbeek heeft een belangrijke plek ingenomen op hun trouwdag. Ze zijn gelukkig niet 'nat gegaan' op deze gladde, waterrijke plek, dus hun huwelijk lijkt onder een goed gesternte te zijn begonnen.

Tekst en foto: Rinus Baak

Rijke parkhistorie met het vizier op de toekomst

'De barbaarse schoonheid van de wildernis zelf', met dat citaat over landschapstuinen van de Britse filosoof en politicus Anthony Ashley Cooper (1671-1713), trapt architectenbureau Strootman een lijvig rapport af. Een uniek rapport waarin een toekomstvisie voor onze landschapsparken wordt geformuleerd én gekoppeld aan een ontwikkelplan. Opdrachtgever is de Gemeente Arnhem die daarmee de traditie in ere houdt om elke tien jaar een nieuwe visie op het gebruik en het onderhoud van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem te (laten)

ontwerpen. De noeste en gedegen arbeid van Strootman kan inmiddels ook op steun van de Arnhemse Gemeenteraad rekenen. Men kan aan de slag!

Uitgangspunten

Bij de totstandkoming van de visie heeft Strootman zich laten leiden door twee uitgangspunten. Enerzijds de aanwezige waarde van de parken behouden of versterken. Daarbij kiest men nadrukkelijk het historisch perspectief. De parken zijn een 'traag theater' waar alles met alles samenhangt. Er is beperkt ruimte voor nieuwe interpretaties, als die niet schoksgewijs worden doorgevoerd. Daar waar de ooit bedoelde samenhang is vervaagd of vervallen, is hard ingrijpen volgens Strootman overigens wel aan de orde. Zo zal bijvoorbeeld ooit opgeschoten groen dat een historische zichtlijn blokkeert, verdwijnen. Anderzijds houdt Strootman rekening met twee uitdagingen die er

nu en in de toekomst simpelweg zijn: meer bezoekers en klimaatverandering. Deze uitgangspunten maken de nieuwe visie zorgvuldig en realistisch. Elk advies kan worden onderbouwd vanuit die gedachte. En zo sluit de nieuwe visie van de gemeente ook bijna naadloos aan bij de visie van de Vrienden van Sonsbeek: bewaken van het evenwicht tussen de verschillende functies van onze unieke parken.

Inrichting voor de toekomst

Om meer mensen op te vangen is het nodig bezoekers meer te verspreiden over de parken. Strootman denkt daarbij aan het verbeteren van de toegankelijkheid en het 'ontwikkelen van nieuwe bestemmingen' op plaatsen waar nu weinig mensen komen. Uiteraard wordt ook geadviseerd meer slijtvastheid te realiseren op plaatsen waar het nu druk is en het altijd druk zal blijven. Het park mag echter geen eenheidsworst worden. De visie noemt vier 'parksferen' met elk een eigen inrichting en een eigen

Voorstel om pad te verleggen

bijdrage aan de klimatologische uitdagingen. Allereerst is daar het dal rond de beek. Daar overheerst de tuinhistorische waarde van het park. Intensief onderhouden perken, paden, bouwwerken en cultuurelementen bepalen het beeld. Toch draagt ook dit klassieke wandelpark bij aan de klimaatdoelen: in de graslanden krijgen meer plantensoorten een kans en de oorspronkelijke grondwaterspiegel

Impressie van de Parkweg als autoluwe parkway

Herstel barokke terrassenlaan

wordt hersteld. Aan het beekdal grenst het parkbos. In deze 'sfeer' is de hand van de mens als architect van de bomenpartijen duidelijk zichtbaar. In deze architectuur wordt ingezet op meer (bio)diversiteit door het aanplanten van meer soorten droogtebestendige boomsoorten. In het parkbos blijven omgevallen bomen niet liggen. In de derde 'sfeer' het bos, is dat anders. Daar is de natuur meer de baas en moet de huidige overheersing van de beuken plaatsmaken voor een meer natuurlijke afwisseling van boomsoorten. De biodiversiteit wordt verder vergroot door verbetering van de bosranden en het leven in de bosbodem. De laatste 'sfeer' in de visie is de landschapskamer. Oude landbouwgronden die een gevoel van ruimte geven en wijzen op de gebruiksgeschiedenis van het park. Vee blijft daar een onderdeel van, maar lage heggen en meer diversiteit in de vegetatie krijgen een plaats. Zij maken het historische beeld meer kloppend en verhogen opnieuw de diversiteit. Op deze wijze kan bij zware buien ook meer water worden opgevangen in deze zones.

Parkweg wordt parkway

Strootman benadrukt de samenhang tussen de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en adviseert dus ook maatregelen om de samenhang beter zichtbaar te maken. Goede voorbeelden daarvan zijn het visueel

verbinden van de waterpartijen in Zypendaal en Sonsbeek (geen buizen onder de grond), het heropenen van langere zichtlijnen en het afschalen van de Parkweg. In het eindrapport is dit afschalen wat minder ambitieus dan eerder door Strootman werd voorgesteld. De weg blijft open voor autoverkeer. Gesproken wordt nu over een 'parkway' waarin voetgangers en fietsers de dienst uitmaken en de auto te gast is. In de parken zelf is en blijft fietsen juist verboden.

Herstelprojecten

In de visie wordt onderscheid gemaakt tussen drie soorten projecten: beheersmatige-, éénmalige- en top-projecten. Die laatsten kunnen onze parken extra uniek maken. Het gaat om het herstellen van historische lanen (zoals de Cederallee), realisatie op de Gulden Bodem van een object

Herstel versleten elementen zoals trappen

met 'iconische uitstraling' (op de plaats van het voormalige jachthuis) en herstel van de barokke terrassenlaan op Zypendaal en de historische moestuin in Gulden Bodem. Het reeds genoemde zichtbaar verbinden van de waterpartijen is ook zo'n topproject. En dit geldt ook voor realiseren van passende parkingangen aan de Zijpendaalseweg. Zoals het verbeteren van de entree van de Witte Watermolen, onder meer door het niet storend inpassen van vuilnisbakken.

Tijdpad

De visie van het bureau Strootman ligt nu met een fiat van de gemeenteraad bij het stadsbestuur. Nu al is duidelijk dat de beheersmatige projecten alleen al een behoorlijke aanslag zullen doen op de gemeentekas. Om het hele plan te kunnen realiseren zijn de komende jaren besluiten nodig. Moedige besluiten die elders ook zeker pijn zullen doen. Misschien wel even moedig als het besluit van 125 jaar geleden om het park voor Arnhem te behouden. Het opstellen en vaststellen van een goed tijdpad voor alle werkzaamheden lijkt in ieder geval een eerste logische en noodzakelijke stap. Wie de vastgestelde parkenvisie Sonsbeek-Zypendaal-Gulden Bodem wil inzien, kan dit doen op de website van de Gemeente Arnhem.

Niels van der Graaff

Nieuwe start Molenplaats Sonsbeek

Bezoekerscentrum Molenplaats Sonsbeek is een van de iconen van de stad. Na een periode van heroriëntatie op de invulling van het bezoekerscentrum kijkt men vol optimisme naar de toekomst. Samen met bewoners, bezoekers, het groene netwerk in Arnhem en een hechte club van vrijwilligers wordt Molenplaats Sonsbeek met hernieuwde energie en vastberadenheid nieuw leven ingeblazen.

In 1983 werd de molenschoor, ter ere van het 750-jarig bestaan van Arnhem, door de gemeente cadeau gedaan aan de stad. De molenschoor kreeg de functie van bezoekerscentrum voor Sonsbeek en de andere parken en werd daarmee het eerste bezoekerscentrum van Nederland. Sinds 2020 is Natuurcentrum Arnhem beheerder van het bezoekerscentrum. Er zijn momenteel circa 45 vrijwilligers die zich met hart en ziel inzetten. Bijvoorbeeld als parkgids voor het begeleiden van wandelingen en openstelling van de Belvédère en IJskelder. Maar ook in de molen, bij de informatiebalie en de horeca.

Meer bedrijvigheid

Molenplaats Sonsbeek is volop in beweging. Voortbordurend op het goede wat er de afgelopen jaren is opgebouwd, wordt ingezet op meer bedrijvigheid in het bezoekerscentrum. Het team van enthousiaste en betrokken vrijwilligers is uitgebreid en er worden nieuwe parkgidsen opgeleid, zodat nog meer bezoekers alles te weten kunnen komen over de iconische Arnhemse parken. Naast de gevarieerde programmering met onder andere Groen Arnhem LIVE, exposities, themawandelingen en de jaarlijkse Arnhem Groen Markt, zijn er steeds meer partners die het

bezoekerscentrum weten te vinden voor het organiseren van lezingen, trainingen en workshops.

Kirsten Beltman, floormanager Molenplaats Sonsbeek

Groene ontmoetingsplek

Molenplaats Sonsbeek fungeert ook als loket voor bewoners, groene organisaties en de gemeente. Je kan er terecht voor informatie, uitwisseling en antwoorden op al je vragen over groen en duurzaamheid. Denk aan advies over het opzetten van je groene initiatief of praktische tips over klimaatadaptatie en biodiversiteit. De horeca is in eigen beheer onder leiding van de ervaren bedrijfsleider Kirsten Beltman. De buiten- en de binneninrichting wordt verder verbeterd, zodat deze inrichting meer het verhaal verteld over de plek zelf, Park Sonsbeek én ook de Veluwe. Ook wordt de inrichting geschikter gemaakt voor (zakelijke) bijeenkomsten, activiteiten en het informeren van bezoekers over natuur en duurzaamheid. Uiteraard blijven de Belvédèretoren en de IJskelder met gidsen te bezoeken. Vanaf juni zijn deze parels in het park weer iedere zondag geopend om een kijkje in te nemen.

125 jaar Sonsbeek

In dit jubileumjaar worden er door de verschillende organisaties die bij het park betrokken zijn, veel activiteiten georganiseerd in Sonsbeek. Zo wordt de rijke geschiedenis, de natuur en de bewoners van het park nog eens extra onder de aandacht gebracht.

Meer informatie en het activiteitenprogramma in het kader van 125 jaar Sonsbeek vind je op natuurcentrumarnhem.nl/locaties/molenplaats-sonsbeek. Of kom voor informatie langs bij Molenplaats Sonsbeek!

Sanne Blok en Monique Verstraten

Selectie van activiteiten tot september

ledere zondag:	Belvédèretoren, IJskelder en Witte Watermolen geopend
t/m 15 september:	kunstproject Arnhemse Bomen Vertellen
29 juni:	Vlindersafari
24 augustus:	Vleermuisexcursie
15 september:	Open Monumentendagen
29 september:	Arnhem Groen Markt

Geslaagde zaaiactie van 19 april op het veld achter Casa Bianca. Ga kijken als het deze zomer in bloei staat!

GraanGeluk in de Witte Watermolen

Oogstfeest GraanGeluk, 30 september 2023. V.l.n.r. natuurboer Bram van de Klundert, Marcel van Silfhout, wethouder Bob Roelofs, Edwin Verdurmen.

10

Wuivende korenvelden met klapprozen, korenbloemen en wilde kamille. Een keur aan zoemende insecten vliegt van bloem tot bloem en hoog in de lucht zingt een veldleeuwerik. In een kleinschalig, agrarisch landschap liggen graanakkers met Veluws kruiprogge, Aalter troshaver en zomergerst. Het is een nostalgisch landschap dat sommigen graag terug willen zien, maar is dat vandaag de dag ook mogelijk?

Natuurboer

Schrijver en journalist Marcel van Silfhout onderzocht jarenlang wat er misging in de voedselketen en kon de schandalen en crises in de bio-industrie niet langer aanzien. Hij besloot natuurboer te worden en zelf te bewijzen hoe het óók kon. In 2017 zaaide hij zijn eerste akker in op de Westerberg, één van de oudste plekken van Wageningen. Snijmais werd hier vervangen door historische granen met inheemse akkerflora. Hij begon met een handjevol Veluws kruiprogge uit een granenbank en kweekte dit in een paar jaar op tot

2.500 kilo waarmee hij brood kon bakken en bier kon brouwen.

Speciaalbier

Met de Stadsbrouwerij Wageningen maakt hij zijn eerste bier, Gelders GraanGeluk. Met dit dubbelgraanbier, gebrouwen met zomergerst en rogge, won Van Silfhout in 2020 de gouden medaille voor het beste speciaalbier bij de Brussels Beer Challenge. In 2022 won hij De Gouden Mispel van de Vereniging Nederlandse Cultuurlandenschap. Op de Brussels Beer Challenge van 2023 viel GraanGeluk opnieuw in de prijzen. Ditmaal met een zilveren

medaille voor Veluwezoomer GraanGeluk; een bier van niet alleen gerst, maar ook spelt- en zwarte emmermout met florale tonen en een roze kleur van klapprozen en korenbloemen. De perfecte representatie van een GraanGeluk-akker in een fles.

Streekbakker

Het bier is een succes, maar ook het brood is een bijzonder product. GraanGeluk laat hiervoor zijn granen malen in de Witte Watermolen. Deze molen is al ruim een half millennium oud en nog steeds in bedrijf. Het meel gaat onder andere naar de GraanGeluk Bakkerista, die onlangs aan de Steenstraat is geopend in samenwerking met bakker Tom van Otterloo. Hier liggen de lekkerste, streekeigen broden op de toonbank en wordt een nieuwe generatie ambachtelijke bakkers opgeleid. De Bakkerista is een

formule die de ambachtelijke bakkerij in Nederland moet redden. Door de opkomst van de supermarkten met hun industriële brood, is de traditionele bakker in Nederland een uitstervend beroep geworden.

Superlokaal

En zo maakt GraanGeluk de cirkel rond; van akker tot bakker én gele rakker. Een lokale en natuurinclusieve voedselketen die zich volledig binnen de regio voltrekt. Van de akkers in de Rosandepolder en op landgoed Lichtenbeek, via de Witte Watermolen in Sonsbeek naar de Bakkerista aan de Steenstraat. Het resultaat is een kleinschalig en natuurlijk agrarisch landschap, de revitalisering van een eeuwenoude lokale voedselketen en de redding van het traditionele bakkersambacht. Inmiddels is GraanGeluk flink aan het uitbreiden en heeft het ruim 100 hectare kleinschalige akkers in bedrijf. In samenwerking met het Nederlands Openluchtmuseum worden historische graansoorten opgekweekt en daarmee veiliggesteld voor latere generaties.

Korenstad Arnhem

Het kantoor van GraanGeluk is gevestigd in een monumentaal pand aan de Zijpendaalseweg. Vanuit daar kijkt Marcel van Silfhout op park Sonsbeek met in de verte de Witte Watermolen en Molenplaats Sonsbeek. Daar staan de GraanGeluk-bieren al onder de toog. Een ambitie van Van Silfhout is om Arnhem weer de korenstad van weleer te maken. Het liefst wil hij de

Korenmarkt weer terug als graan-opslag, al moeten we die wens niet al te serieus nemen.

Voor meer informatie, kijk op graangeluk.nl.

Tekst: Edwin Verdurmen

Foto's: Esther Meijer

11

Sonsbeek Parkcast

Sinds kort is er een reeks podcasts over Park Sonsbeek. De Sonsbeek Parkcast neemt de luisteraar in zeven afleveringen mee door verleden, heden en toekomst van het park.

Programmamaker Edwin Verdurmen loopt iedere aflevering met zijn podcastgasten langs opmerkelijke plekken in het park en stelt veel vragen. Hoe zijn de stuwwallen ontstaan, welke dieren liepen hier rond tijdens de laatste ijstijd, wanneer zijn de eerste mensen hier gekomen, hoe werkt het watersysteem, hoe werd het dal van de Sint Jansbeek het eerste industrieterrein van Arnhem, hoe is Sonsbeek als landgoed tot stand gekomen, wat is de

link met het slavernijverleden, hoe ging de overname van de gemeente 125 jaar geleden, hoe verliep de ontwikkeling van de omliggende woonwijken, wat zijn de plannen voor het park in de toekomst, wat zijn meest bijzondere biotopen van het park, waarom is Sonsbeek cultureel zo veelzijdig en wat zijn de mooiste parkverhalen?

Al deze vragen worden tijdens de Sonsbeek Parkcast beantwoord. De reeks is gemaakt vanwege het 125-jarig jubileum van Sonsbeek als stadspark en werd mede mogelijk gemaakt door Mediafonds Arnhem. De Sonsbeek Parkcast is te vinden op Spotify, Google Podcasts, Apple Podcasts en YouTube.

Meer info over de podcast is te vinden op studio.earth/sonsbeek-parkcast.

Aanpak entrees Molenplaats en Watermuseum

Fraaie en duidelijke entrees van de parken. Dat is een van de punten uit de visie Parkentoeekomst. Welke aanpak heeft de gemeente voor ogen en wat staat er als eerste op de rol? Redacteur Paul Poelmans vraagt Robin Driessen, bestuursadviseur bij de gemeente Arnhem, naar de uitvoering van de plannen voor onze parken zoals vermeld in de visie. Zo zijn er ambitieuze plannen voor de omgeving van de Molenplaats en het Watermuseum.

Op korte termijn is de focus gericht op de omgeving van Molenplaats Sonsbeek en het Nederlands Watermuseum. Deze plekken worden in de visie Parkentoeekomst, in het hoofdstuk dat gaat over de entrees, ook expliciet benoemd. Bestuursadviseur Robin Driessen wijst ons daarnaast op een ander rapport: Arnhem, poort naar de Veluwe. In dit rapport wordt aan de Molenplaats een belangrijke taak toegekend. In de kaders leest u een korte beschrijving van de betreffende onderdelen uit Parkentoeekomst en Poort naar de Veluwe.

Gelijktijdige aanpak

Het gesprek met Robin Driessen richt zich op welke wijze de Molenplaats uit deze twee verschillende rapporten wordt samengebracht. De informatieverstrekking en het faciliteren van de toegankelijkheid naar de Veluwe past goed bij de taak van het bezoekerscentrum. De uitwerking van de route van het station naar de Molenplaats zal gelijktijdig worden aangepakt met de verbetering van stadsentrees bij de Molenplaats en het Watermuseum. Ook het tussenliggende gebied wordt aangepakt: met de sfeer van

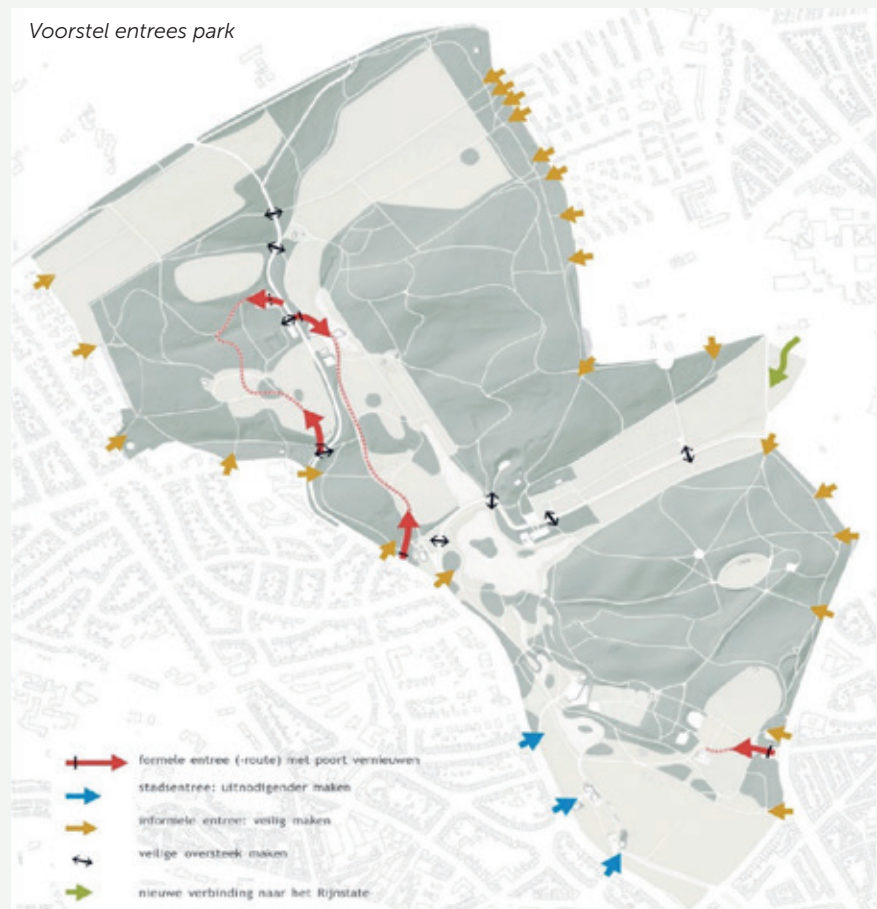
PARKENTOEKOMST

Visie en ontwikkelingsplan Sonsbeek, Zijpendaal, Gulden Bodem (Strootman Landschapsarchitecten). In deze parkenvisie worden drie typen ingangen onderscheiden: hoofdentrees, stadsentrees en informele entrees.

Hoofdentrees

- Bij hoofdentree Gulden Bodem staan twee pilasters naast de ingang, je mist hier een poort. Een bijpassende poort maakt de ingang duidelijker.
- Bij Huis Zypendaal ontbreekt een toegangsmarkering tot park Zypendaal. Een poort op deze toegangsweg verbetert hier de situatie. De oude toegangspoort verderop richting Parkweg is minder goed bereikbaar, maar kan aantrekkelijker worden door het teveel aan verharding te verwijderen.
- De aan de Apeldoornseweg gelegen hoofdentree van Sonsbeek met aan weerszijden poortgebouwen heeft allure. Door de grote toeloop op dit punt dient het stallen van de fiets goed opgelost te worden.

Voorstel entrees park

boomgaard en natuureducatie aan de ene kant en het meer ordelijk ingerichte voorgebied van het Watermuseum aan de andere kant. Bij de inrichting van de omgeving van het Watermuseum wordt ook het probleem van de wateroverlast opgelost. In het tussengebied wordt voorzien in meer natuur en ruimte voor de waterafvoer. Het evenemententerrein wordt daarmee kleiner. Voor de waterspeelplaats die moeilijk te onderhouden is, wordt overwogen een meer natuurlijke speelplek te maken. De genoemde landschapsarchitecten gaan hiermee aan het werk. We kijken uit naar het ontwerp en de uitvoering van deze ambitieuze plannen.

Paul Poelmans

Stadsentrees

- De ingang Molenplaats/Watermolen ligt het dichtst bij het stadscentrum. Enkele onderdelen vragen om verbetering zoals de toegankelijkheid voor mindervaliden en het stallen van fietsen. De Molenplaats is een informatiepunt voor natuur en natuureducatie. De reeds aanwezige fruitbomen bepalen de sfeer; toevoeging van informatiebord (in het kader van een totaalontwerp voor alle bebording in de Parken) zo mogelijk in combinatie met een aandachttrekkende entreemarkering.
- Het Watermuseum heeft een rommelige ingang die gedomineerd wordt door geparkeerde auto's en opzichtige afvalcontainers. Het parkeren zou voorbehouden moeten zijn aan personeel en bezoekers en de plek zou omhaagd moeten worden. Ook kan het toegangspein aantrekkelijker worden gemaakt in combinatie met het oplossen van de wateroverlast. Een duidelijk informatiebord in de nieuw te ontwikkelen parkstijl mag niet ontbreken.

POORT NAAR DE VELUWE

Nu vormen de Posbank/bezoekerscentrum de Veluwezoom en de entree Schaarsbergen van het Nationale Park de Hoge Veluwe de belangrijkste toegangen tot de Veluwe. In het rapport Arnhem, poort naar de Veluwe (Rob Aben landschapsarchitectuur), wordt een drietal plekken genoemd van waaruit Arnhem een toegang naar de Veluwe kan worden. Eén van deze drie opties is Molenplaats Sonsbeek. Hoe maak je de verbinding van Arnhem Centraal uitgang Sonsbeekzijde met de Molenplaats als zodanig herkenbaar? Genoemde suggesties:

- Meld al op het station actuele berichten over de Veluwe.
- Maak de oversteek van de Amsterdamseweg bij de stationsuitgang uitnodigend.
- Verbeter de groene uitstraling van dit uitgangspein.
- Zorg voor een duidelijke bewegwijzering van de route naar de Molenplaats.
- Begeleid de route met repeterende elementen (zoals bij de Rijn-Waal route).
- Maak de oversteekplaatsen veilig, duidelijk en specifiek voor deze route.
- Help bezoekers bij Molenplaats Sonsbeek op weg naar de Veluwe met informatie, met fiets- en wandelkaarten en met verhuur van (elektrische) fietsen.

- De toegangsweg over de Zwanenbrug naar het Paviljoen en de Steile Tuin is lastig; zowel auto's, fietsers als wandelaars maken hier gebruik van. Voor het woud aan borden bij deze entree is een duidelijk bord in de nieuwe parkstijl op zijn plaats.

Informele entrees

- Deze voetgangerstoegangen worden vooral gebruikt door bewoners van de omliggende wijken.

De veiligheid laat op enkele plekken te wensen over. Trottoirs en oversteekplaatsen verdienen aandacht.

Entree ziekenhuis Rijnstate

- Vanuit het ziekenhuis bezien, zou het mooi zijn om een wandeling door het park te kunnen maken. Gezocht kan worden naar een logische verbinding, wellicht in combinatie met de aanleg van een wadi richting het droge dal.

Foto: Bram Goots

Arnhemse Bomen Vertellen

Bomen knuffelen; prinses Margriet heeft het decennia geleden al op de kaart gezet, maar het is nog niet breed geland bij de natuurminnende Nederlander. Nu is er een nieuwe manier om de interactie met de boom aan te gaan. Wetenschap, verbeelding en kunstmatige intelligentie zijn gecombineerd in het kunstproject *Arnhemse Bomen Vertellen*. Deze primeur is tot 15 september te beleven in onze parken.

Dankzij de combinatie van sensoren, algoritmes, programmeertaal, beelden en verhalen kunnen bezoekers op verschillende locaties in de parken kennismaken met het intieme leven van bomen en hun verhalen ontdekken. Ook kan de bezoeker met de bomen een relatie aangaan en zich zo bewust worden van het natuurlijk en historisch erfgoed van de parken. Arnhemse Bomen Vertellen laat de bezoeker meekijken vanuit het perspectief van de boom. Real time

worden beelden, geluiden en verhalen gecreëerd die de ecologische, spirituele, historische en dagelijkse dimensies van het leven van een boom voelbaar maken.

Bij de bomen staan speciaal ontworpen bankjes, voorzien van een QR-code die toegang geeft tot de installatie. De beelden, geluiden en verhalen veranderen onder invloed

van metingen van de bodemvochtigheid, temperatuur, koolstofgehalte, wind, sapstromen en andere variabelen die bij de bomen worden gemeten. Startpunt voor de route is Molenplaats Sonsbeek, waar ook een expositie is ingericht.

Het project is gemaakt door Anais Berck; een pseudoniem dat staat voor de samenwerking tussen mensen, algoritmes en bomen. De mensen in het collectief zijn mediakunstenaar en boomfluisteraar An Mertens, programmeur en grafisch ontwerper Gijs de Heij, wiskundige en digitale kunstenaar Doriane Timmermans, fotograaf Bram Goots, geluidskunstenaar Christina Clar en meubelontwerper Floris van Hintum.

Meer informatie is te vinden op arnhemsebomenvertellen.nl.

Edwin Verdurmen

Jonge aanplant tussen oude reuzen

Parkvriend Ad Habets stuurde de redactie van het Bulletin deze sfeervolle foto uit het Gelders Archief. De foto is om verschillende redenen interessant. Om het zoekplaatje aan te vullen ontvingen we ook een foto van dezelfde plek nu. Interessant om de verschillen te zien die er in een eeuw optreden. Hoe zal deze plek er in de verdere toekomst uit gaan zien?

Twee jongeheren met zomerhoed poseren, zittend tussen een aantal nieuw geplante boompjes. Ernaast staan nog de oude reuzen, waarvan er blijkbaar een aantal gesneuveld zijn. Erachter sparren, zoals ook nu nog steeds. De jonge bomen zijn inmiddels ook al weer oude reuzen geworden, want de foto dateert van 1908. Je vindt ze aan de 'achterkant' van Sonsbeek, aan de Cederallee, het pad onderlangs de steile helling bij de Parkweg. Je pikt ze er zo tussenuit. Het zijn Amerikaanse eiken. De soort geldt tegenwoordig als invasieve exoot, maar hij wordt al twee eeuwen in Nederland aangeplant. De 'oude' oude reuzen zijn inmiddels geveld en vervangen door een nieuw rijtje lindes. Opvallend is de muur rechts. Die staat er niet meer. Het was een deel van de meer dan een kilometer lange

Cederallee, 1908

bakstenen omheining van het park, die begon bij de Boerderij en eindigde aan de voet van de Belvédèreheuvel. De 'voorkant' van Sonsbeek was met een hekwerk afgesloten. De foto is genomen in de richting van de grote vijver. Hij toont het dilemma waar parkbeheerders zich vaak voor geplaatst zien bij een oude laanbeplanting: laat je de rij langzaam uit elkaar vallen, elk jaar een paar, tot

het punt dat je de rest in één keer kapt en de hele rij herplant? (met als nadeel dat er ook een aantal bomen sneuvelt dat nog goed is). Of vervang je ze telkens, met als nadeel dat de homogeniteit van de rij verloren gaat? Op deze locatie hebben de beheerders destijds voor het laatste gekozen. Maar je krijgt nooit meer een eenheid.

Ad Habets

Cederallee, mei 2024

Mei 1924. Twee oude heren met zomerhoed poseren bij hetzelfde rijtje Amerikaanse eiken dat omstreeks 1908 werd geplant. Op de voorgrond staat een rij jonge lindes, ongeveer vijftien geleden geplant. De rollen zijn omgedraaid. Juist voorbij de knik in het pad richting Kluiseweg doet het dilemma zich opnieuw voor. Van de rij oude beuken zijn er al heel wat geveld, sommige zijn stervende. Wat te doen?

Laat de vlinders floeren

Mooi dat Strootman Landschaps-architecten voorstelt de biodiversiteit van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem te vergroten en daarbij de dagvlinders noemt. Want wat deze soortgroep betreft valt er wel wat te verbeteren. Op waarneming.nl vinden we bij ons parkentrio in totaal circa 800 dagvlinderwaarnemingen in 27 van de 53 inheemse soorten. Maar kijken we bij het aanzienlijk kleinere Veteranenlandgoed Vrijland, zes kilometer noordelijker op de Veluwe, dan blijken daar rond de 8.000 waarnemingen te zijn gemeld, in maar liefst 40 van de 53 soorten.

Veteranenlandgoed Vrijland ligt in Schaarsbergen, ten westen van de Hoenderloseweg (bij Vliegbasis Deelen). Langs de paden staan panelen met

informatie over alle Nederlandse militaire missies sinds de Tweede Wereldoorlog. Het terrein bestaat uit gevarieerd bos en struweel, afgewisseld met meer open plekken die qua sfeer aan onze Vlindertuin aan de Parkweg doen denken. Bovenstaande fraaie vlindersoorten zijn zowel bij ons als op Vrijland waargenomen, zij het daar veel talrijker: het oranjetipje, icarusblauwtje, de kleine parelmoervlinder en de sleedoornpage. Op vlinderstichting.nl vinden we informatie over hun biotoeppen, levenswijze en waardplanten voor de rupsen. Laten wij met Vrijland als voorbeeld de gemeente Arnhem inspireren met effectieve herinrichting en beheer om onze parken meer uitnodigend te maken voor dagvlinders en vlinderliefhebbers.

Tekst en foto: Koos Dansen

Colofon

Het Bulletin VvS is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Het Bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek.

ISSN 1567-1054
Oplage 600 stuks

Redactie:
Rinus Baak, Niels van der Graaff,
Lonneke Kranendonk,
Paul Poelmans,
Edwin Verdurmen.
bulletin@vriendenvansonsbeek.nl

Vormgeving:
Coco Bookmedia

Druk:
Wilco BV

Eerder verschenen nummers vindt u op de website:
vriendenvansonsbeek.nl/bulletin

Retour afzender/adreswijziging

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem.

Het correcte adres is:

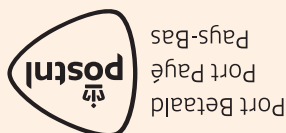
Naam:

Straat:

Postcode:

Plaats:

Reden retourzending:

Vrienden van Sonsbeek